

شایعه‌سازی؛ آثار و پیامدها

حجت‌الاسلام والمسلمین علی‌اکبر بابازاده*

مقدمه

رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «خَرَجَتْ مِنْكَ كَلِمَةٌ فَبَلَغَتْ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا فَسُفِكَ بِهَا الدَّمُ الْحَرَامُ وَانْتَهَبَ بِهَا الْمَالُ الْحَرَامُ وَانْتَهَكَ بِهَا الْفَرْجُ الْحَرَامُ»^۱ سخن نابجا و شایعه‌پراکنی از تو فاش شد و شرف و غرب را فراگرفت و در اثر آن، خون‌ها به ناحق ریخته شد، اموال مردم به غارت رفت، نوامیس انسان‌ها به خطر افتاد و تو مسئول همه این جنایات هستی.»

شایعه‌سازی و شایعه‌پراکنی، بیماری خطرناک روانی و اجتماعی است که سرچشمه آن خباثت درونی و توطئه سیاسی و اجتماعی گروهی از یک طرف، و فرومایگی برخی افراد از سوی دیگر می‌باشد.

شایعه، به معنای خبر پخش شده که معمولاً در زمینه پخش مسائل منفی و انحراف در امور سیاسی و آبروریزی و هتک حیثیت افراد به‌کار می‌رود و نوعی حرکت منفی و ردیالانه به شمار می‌آید.

---

* پژوهشگر حوزه علمیه.

۱. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۱۵.

باید توجه داشت که انسان، موجودی اجتماعی است و این افراد هستند که جامعه بزرگ انسانی را تشکیل می‌دهند. از این رو، پاکي و سلامتی آنها، تأثیر مثبتی در پاکي و سلامتی آحاد مردم دارد. بنابراین، شایعه‌سازی، منافع و آرامش عموم مردم را به خطر می‌اندازد و همگان وظیفه دارند با این بیماری مبارزه نمایند؛ چنان‌که اسلام با این پدیده شوم اجتماعی برخورد نموده است: «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ...»^۱ کسانی که [حتی در دل] دوست دارند زشتی‌ها در میان مردم شیوع یابد، عذاب دردناکی در دنیا و آخرت برای ایشان مهیا گردیده است.»

از این آیه و تفسیرهای آن، استفاده می‌کنیم: هرگونه شایعه‌سازی و شایعه‌پراکنی و حتی رضایت قلبی به آن، جزء گناهان کبیره است.^۲

رسول خدا ﷺ نیز در نکوهش و خطر شایعه‌سازی و ضررهای اجتماعی آن می‌فرماید: «خَرَجَتْ مِنْكَ كَلِمَةٌ فَلَبَغَتْ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا فَسُفِكَ بِهَا الدَّمُ الْحَرَامُ وَانْتَهَبَ بِهَا الْمَالَ الْحَرَامُ وَانْتَهَكَ بِهَا الْفَرْجُ الْحَرَامُ»^۳ سخن نابجا و شایعه‌پراکنی از تو فاش شد و شرف و غرب را فراگرفت و در اثر آن، خون‌ها به ناحق ریخته شد، اموال مردم به غارت رفت، نوامیس انسان‌ها به خطر افتاد و تو مسئول همه این جنایات هستی.»

شایعه‌سازان و چرایی شایعه‌سازی

«إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا»^۴ قطعاً منافقان در فروترین طبقه از آتش دوزخ خواهند بود، و هرگز برای آنان یآوری نجات‌بخش نخواهی یافت.»

بندگان مؤمن و خوب خدا، دشمنانی دارند که منافقان و بیماردلان توطئه‌گر، در رأس آنان‌اند؛ مغرضانی که بیشترین عذاب الهی را به خود اختصاص می‌دهند.^۵ این گروه‌ها، در

۱. نور، آیه ۱۹.

۲. با توجه به آیه ۳۶ سوره اسراء که فرموده: «إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا»، گناه قلبی نیز گناه است؛ بلکه ریشه گناهان دیگر است.

۳. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۱۵؛ محمدتقی مجلسی، روضة المتقين فی شرح من لا یحضره الفقیه، ج ۱۲، ص ۹۳.

۴. نساء، آیه ۱۴۵.

۵. مانند: نساء، آیه ۱۴۵.

موارد بسیاری نمی‌توانند به طور آشکار دشمنی کنند و به همین جهت، از راه‌های فریبکارانه و غیرمستقیم وارد می‌شوند^۱ که شایعه‌سازی و شایعه‌پراکنی، از جمله ترفندهای این کوردلان است. آنان می‌کوشند با این شیوه، جنگ روانی فراهم سازند و توده‌های مردم را نگران کرده، آنان را از مسائل اصلی و محوری دور سازند و حیثیت بزرگان و نیکان و پاکان را هدف گیرند و مردم را از اطراف آنان دور نمایند.

قرآن کریم در آیات بسیاری نقشه‌ها و کینه‌های این گروه را برملا نموده، از دل ناپاک و چهره منافقانه و گفتار معنادارشان خبر می‌دهد.^۲

مفسران ارجمند قرآن، از جمله مرحوم علامه طباطبایی در تفسیر ارزشمند *المیزان* ذیل آیه مربوط به شایعه^۳، ضمن معرفی شایعه‌سازان، به اهداف شیطانی آنان پرداخته، می‌فرماید: «افراد منافق و بیماردل، دست به این امور زده و اخبار دروغ و شایعه را رواج داده و از این طریق، مؤمنان و مسلمانان، حتی نوامیس و خانواده پیامبر را هدف می‌گرفتند.»^۴

در عصر ما، این شیوه فریبکارانه با ابزار پیشرفته خودنمایی می‌کند و از این طریق، دشمنان داخلی و خارجی شخصیت‌های مذهبی و سیاسی ما را هدف می‌گیرند تا بدین وسیله، علاوه بر تخریب و ترور شخصیتی آنان، روند رشد و پیشرفت کشور و هماهنگی و همبستگی مردم را مختل سازند.

نگاهی به عرصه‌های شایعه‌پراکنی

شایعه‌سازی در حوزه‌های مختلف فردی، سیاسی، اجتماعی و خانوادگی شکل می‌گیرد و عرصه‌های شایعه‌پراکنی، گسترده و همه‌جانبه است. شایعه‌سازان در مسیر اهداف خود، همه گزینه‌ها را دنبال می‌کنند؛ آنان در حوزه فردی، آبروی نیکان و پاکان را هدف‌گیری می‌کنند و در حوزه مسائل اجتماعی نیز موضوعات محوری و اساسی اجتماع را بی‌اهمیت جلوه می‌دهند و توده‌های مردم را به مسائل حاشیه‌ای و کم‌رنگ مشغول می‌سازند و از همه

۱. بقره، آیه ۸ - ۱۰: «يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا...»

۲. محمد، آیه ۲۹ - ۳۰: «أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ * وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَ لَتَعَرَّفْتَهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ.»

۳. نور، آیه ۱۹: «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ...»

۴. سید محمدحسین طباطبایی، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ج ۱۵، ص ۹۷.

مهم تر، برای تضعیف نظام و جلوگیری از رشد و پیشرفت آن، در مسیر حکومت و مسئولان کشور سنگ اندازی می کنند.
در ادامه، به بررسی عرصه های شایعه سازی می پردازیم:

۱. شایعه سازی در حوزه فردی

انسان، گل سرسبد عالم و جهان خلقت است. خداوند او را زیبا آفریده^۱ و از نظر معنوی، وی را «خليفة الله»^۲ خوانده است. بنابراین، بندگان خدا باید از خالق خویش درس ها بگیرند و حرمت یکدیگر را حفظ کنند تا بندگان الهی آرامش و آسایش داشته باشند و به پیشرفت مطلوب نایل شوند؛ اما متأسفانه، گروهی توطئه گر و منافق، تیرهای مسموم شایعه پراکنی را به سوی این موجود الهی رها می سازند. امیر مؤمنان، علی علیه السلام چنین کاری را زشت ترین بدی ها خوانده، کيفرش را سنگین ترین جرم ها می داند؛^۳ چراکه چنین حرکت های ناپسندی، شخصیت افراد را لکه دار نموده، آرامش و آسایش را از افراد جامعه سلب می نماید.

حضرت علی علیه السلام می فرماید: «يَا عِبِيدَ السَّوِّءِ تَلُمُونَ النَّاسَ عَلَى الظَّنِّ وَ لَا تَلُمُونَ أَنْفُسَكُمْ عَلَى اليقين؛^۴ ای ناکسان بی مروت! چگونه بدون علم و یقین، دیگران را متهم و لکه دار می سازید؟ ولی در مورد زشتی های خویش که می دانید چه کرده اید، ساکت می مانید!»

از دیدگاه اسلام، حریم های خصوصی و مسائل شخصی را نمی توان رصد کرد و توسط حرف های این و آن، با آبروی مردم بازی نمود؛ چنان که امام کاظم علیه السلام می فرماید: «چنانچه پنجاه نفر افراد مؤمن و مسلمان بر ضد انسانی اظهار نظر کنند و حتی سوگند بخورند، اما خودش منکر این سخنان باشد، حرف همه را کنار بگذارد و به حرف خود شخص توجه کن و مواظب باش تا حیثیت انسانی را خراب نکنی؛ وگرنه جزء کسانی می باشی که خداوند به ایشان وعده عذاب الیم داده است.»^۵

۱. غافر، آیه ۶۴: «وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوْرَكُمْ وَ رَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ.»

۲. بقره، آیه ۳۰: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً.»

۳. تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ج ۴۵۸۱؛ محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ج ۳، ص ۲۲۰۸، ح ۱۴۶۹۴: «تَتَّبِعُ الْعُيُوبِ مِنْ أَقْبَحِ الْعُيُوبِ وَ شَرِّ السَّيِّئَاتِ.»

۴. ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۵۰۱.

۵. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۶۰۹، ح ۴؛ مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج ۱۴، ص ۴۰۶.

۲. شایعه‌سازی در حوزه خانوادگی

اگرچه شایعه‌سازی و شایعه‌پراکنی همیشه و همه جا زشت و ناپسند است، اما پیامدهای تلخ آن در حوزه خانواده بسیار دردناک و آثار اجتماعی‌اش غیرقابل تحمل است. به این جهت، قرآن مجید به مرتکبان آن، وعده عذاب عظیم داده است.^۱ پیامبر اسلام ﷺ نیز آثار تخریبی این کار را یادآوری می‌نمود و از این امر به شدت ناراحت می‌گردید و با شایعه‌سازان برخورد می‌کرد.^۲

در عصر ما، ابزار تهدید خانواده‌ها فراهم‌تر است و دشمنان در این حوزه فعالیت بیشتری می‌نمایند؛ مثلاً از طریق فضای مجازی، حریم پاک خانواده را تهدید می‌کنند و پیوند مستحکم زندگی مشترک را به خطر می‌اندازند و آبروی خانواده‌ای را بر باد می‌دهند. در تاریخ آمده است که پیرمردی با زنی ازدواج کرد و زن از او باردار گشت و هنوز بچه به دنیا نیامده، شوهرش مُرد و پسران همسر پیشین آن پیرمرد، زن بابا را متهم نموده و به شایعه‌سازی پرداختند. خلیفه وقت، عمر بن خطاب، تحت تأثیر شایعه‌پراکنان و شهود دروغین، حکم رجم صادر کرد؛ ولی علی علیه السلام با هوشیاری تمام، به داد زن رسید و شایعه‌ها را خنثا نمود و بر شایعه‌پراکنان حدّ تهمت جاری ساخت^۳ و به نظام حکومتی و به پیروان خویش، درس زندگی داد و شیوه درست برخورد با شایعه‌سازان را به نمایش گذاشت.

- توجیه خلاف در جلسه رسمی

زمانی که امیر مؤمنان، علی علیه السلام به خلافت رسید و عدالت اسلامی و اجتماعی را پیاده نمود، زیاده‌خواهان نتوانستند عدل حضرت را تحمل نمایند؛ از جمله دربار شاهانه‌ای به نام حکومت بنی‌امیه به ریاست معاویه بن ابی‌سفیان تأسیس شد و زیاده‌خواهان به دور او جمع شدند.

۱. نور، آیه ۲۳: «وَأَلْهَمُوا عَذَابٌ عَظِيمٌ.»

۲. کلینی، فروع کافی، ج ۵، ص ۵۶۵، ح ۴۱: «فَغَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى تَرَبَّدَ وَجْهُهُ وَالتَّوَى عِرْقُ الْغَضَبِ بَيْنَ عَيْنَيْهِ.»

۳. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۲۰۷، ح ۳: «وَجَلَدَ إِخْوَتَهُ الْمُفْتَرِينَ حَدًّا حَدًّا.»

روزی معاویه، زیاد بن عبید را به شام دعوت نمود و مردم را در کاخ سلطنتی شام پذیرایی کرد و زیاد را در کنار خود نشاند. سپس از حاضران خواست به سخنان او توجه نمایند. آن‌گاه رسوایی‌های اخلاقی پدرش ابوسفیان با سمیه، مادر زیاد را فاش کرد و از حاضران خواست: اطلاعات خود را به عنوان شهادت اظهار نمایند. ابومریم سلولی با تفصیل بد اخلاقی‌های آن دو را بازگو کرد و معاویه به طور رسمی، زیاد را برادر خود خواند و از این طریق، زمینه کشتار و شهادت هزاران نفر از شیعیان علوی را فراهم کرد. این روش حکومت ظالمانه‌ای است که لکه ننگی در تاریخ اسلام می‌باشد.

در مقابل، علی علیه السلام در کلامی حکیمانه و اخلاقی، ابوسفیان را از اظهار نابخردانه این رویداد برحذر می‌دارد و معاویه را شیطان می‌خواند؛ «فَإِنَّمَا هُوَ الشَّيْطَانُ.» و به زیاد بن ابیه هشدار می‌دهد و به پیروان خویش آموزش می‌دهد که حریم خانواده‌ها و نوامیس مردم را لکه‌دار نسازید.^۱

- تهدید حریم پیامبران!

شایعه‌سازی همچون بیماری‌های دیگر، نخست ذره ذره شروع می‌شود و به تدریج حالت تهاجمی پیدا نموده، آن‌گاه مقدسات و حریم اولیا و انبیا را نیز تهدید می‌نماید.

اینکه در عصر ما توهین به مقدسات با استفاده از ابزار و برنامه‌هایی مانند: فیلم، سریال، پیامک، کاریکاتور، مجلات و یا روزنامه‌ها به چشم می‌خورد و در اثر آن، پیامدهای خشن و کشتار و ناامنی‌های فردی و گروهی صورت می‌پذیرد، از همین مقوله ریشه می‌گیرد. از نمونه‌هایی این موضوع در عصر حاضر می‌توان به کتاب آیات شیطانی و کاریکاتورهایی اشاره کرد که کشورهای غربی درباره رسول معظم اسلام صلی الله علیه و آله منتشر نموده‌اند.

وقایع تاریخی تهمت به حضرت موسی علیه السلام، حضرت مریم علیها السلام و بالاتر از همه، به شخصیت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و همسران او^۲، مصادیق غم‌انگیز و تأسف بار این رذیلت اخلاقی در تاریخ است.

۱. برای مطالعه شرح این پدیده تاریخی، رک: فیض الاسلام، نهج البلاغه، نامه ۴۴، ص ۹۶۲؛ ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱۶، ص ۱۸۰؛ کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۴۴۳؛ علامه امینی، العتدیر، ج ۱۰، ص ۲۱۶.

۲. از جمله: قصص، آیه ۷۶ - ۸۲؛ نور، آیه ۱۱ - ۲۱؛ مریم، آیه ۱۶ - ۳۴ و تفسیرهای مربوطه.

۳. شایعه‌سازی در حوزه اجتماعی

در بحث‌های گذشته، اشاره شده که انسان موجود اجتماعی است و باید در جامعه زندگی کند. از سوی دیگر، می‌دانیم که تمام انسان‌ها کم‌وبیش عیوبی دارند و باید با انعطاف عمومی و تعامل متقابل و آرامش خاطر، به حیات خود ادامه دهند. از این‌رو، پروردگار انسان‌هایی را که آبروی دیگران را می‌ریزند، چنین تهدید می‌کند: هرکس حتی در درون خویش، دوست داشته باشد که آبروی دیگران مخدوش شود، عذابی دردناک در دنیا و آخرت نصیب او خواهد شد.^۱

پیامبر اسلام ﷺ در مناجات خویش با خداوند عرض می‌کند: «خدایا! روز قیامت حساب اتم را در اختیار من قرار ده تا اسرار آنان پیش دیگران فاش نشود. ندا رسید: خودم به حساب آنان رسیدگی می‌کنم تا آبرویشان در نزد تو نیز محفوظ بماند.»^۲

از آیه و حدیث یادشده استفاده می‌کنیم که به بهانه‌های مختلف نمی‌توان دیگری را متهم نمود و با افشاگری با آبروی او بازی کرد و حرف‌وحدیث‌های ثابت‌نشده را بین مردم رواج داد؛ چنان‌که علی علیه السلام می‌فرماید: بر دست و زبان مردم، حق و باطل یا راست و دروغ آمیخته شده؛ حتی بر رسول خدا ﷺ نیز تهمت و دروغ بستند^۳ و به خود من نیز نسبت دروغ دادند و گفتند: علی دروغ می‌گوید.^۴

شایعه‌سازان و شایعه‌پراکنان، دو دسته‌اند: یک گروه افراد منافق، بیمار دل و بی‌ایمان‌اند که غالباً بر اساس اهداف سیاسی و تضعیف و تخریب دیگران افشاگری می‌کنند و می‌خواهند سلب آسایش و آرامش نموده، آنان را از کارهای اساسی و محوری منحرف سازند. بدیهی است، این کار، برخورد متناسب اجرایی و قضایی را می‌طلبد.

۱. نور، آیه ۱۹.

۲. عبدالرحمن سیوطی، الجامع الصغیر، ج ۲، ص ۳۶، ح ۴۶۰۱: «... بَلْ أَنَا أَحْسِبُهُمْ فَإِنْ كَانَ مِنْهُمْ زَلَّةٌ سَتَرْتُهَا عَنْكَ...»

۳. فیض الاسلام، نهج البلاغه، خ ۲۰۱، ص ۶۶۵: «إِنَّ فِي أَيْدِي النَّاسِ حَقًّا وَبَاطِلًا وَصِدْقًا وَكُذِبًا... وَ لَقَدْ كُذِبَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى عَهْدِهِ.»

۴. همان، خ ۷۰، ص ۱۶۶: «وَلَقَدْ بَلَّغَنِي أَنَّكُمْ تَقُولُونَ عَلِيُّ يَكْذِبُ.»

ولی گروه دوم، افراد تحت تأثیر و ساده‌اندیش‌اند که بدون تعمق و اندیشه، شایعات دیگران را پخش می‌کنند. بر مردم آگاه و نظام حکومتی است که در مسیر فرهنگی و فکری، این توده‌ها را آگاه سازند و عقیده انحرافی آنان را اصلاح کنند و جامعه را از فتنه‌ها و جنگ روانی نجات دهند؛ چنان‌که قرآن می‌فرماید: «وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا؛^۱ خدایا! در دل ما، کینه و دشمنی نسبت به مؤمنان را قرار مده.»

اگر اهل دین و ایمان به دستور همین آیه عمل کنند، وضع اجتماعی ما به طور چشمگیری بهبود می‌یابد و در نتیجه، آدم‌کشی‌ها، خون‌ریزی‌ها، تجاوزها و تهمت‌ها، تکفیرها و تنگ‌نظری‌ها، همگی جای خود را به برادری، صفا، صمیمیت، رشد و پیشرفت اقتصادی، آرامش، آسایش و امنیت خواهند داد.

عوامل و زمینه‌های شایعه‌سازی

در اینجا به اختصار به بررسی عوامل و زمینه‌های بروز شایعه در جامعه می‌پردازیم:

۱. توطئه دشمنان

قرآن مجید در آیاتی چند، از بغض و دشمنی توطئه‌گران خبر می‌دهد^۲ و شایعه‌سازی را یکی از مصادیق بارز توطئه‌ها می‌شمارد. از این رو، مرحوم علامه طباطبایی در تفسیر المیزان به بیان هدف این عمل پرداخته و می‌فرماید: «این گروه بیمار دل و کینه‌توز، با تمام تلاش سعی می‌کنند از این طریق با آبروی مؤمنان بازی نمایند.»^۳

۲. متخلفان

کسانی که در فساد اخلاقی غرق شده‌اند، می‌کوشند حریم پاکان و نیکان را نیز به نوعی متهم سازند تا از این طریق، خلاف‌های خود را توجیه نموده، وانمود کنند که این امر، عمومی و

۱. حشر، آیه ۱۰.

۲. آل عمران، آیه ۱۱۸: «وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ...»

۳. سید محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۵، ص ۹۷: «فی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ، يُسَاعِدُونَ عَلِيَّ إِذَاعَةَ الْحَدِيثِ، حَبًّا مِنْهُمْ أَنْ تَشْبِعَ الْفَاحِشَةَ فِي الَّذِينَ آمَنُوا...»

همگانی است. علی علیه السلام می‌فرماید: «توده‌های معیوب و متخلف تلاش می‌کنند عیوب دیگران را فاش نمایند تا برای خلاف‌های خویش، راه توجیه فراهم سازند.»^۱

۳. نگاه منفی

برخی افراد که نتوانسته‌اند رشد و پیشرفت نمایند و در انظار مردم جایگاه و منزلتی بیابند، اگر تقوای لازم را نداشته باشند، به رشد و پیشرفت سایر مردم حسادت می‌ورزند و ممکن است حرف‌وحیدی نیز بسازند. در سخنان حکیمانه علی علیه السلام می‌خوانیم: «خوی ناکسان و ابلهان، آزار جوانمردان و آزاداندیشان است.»^۲ و یا در کلامی دیگر می‌فرماید: «الْأَشْرَارُ يَتَّبِعُونَ مَسَاوِيَ النَّاسِ وَيَتْرَكُونَ مَحَاسِنَهُمْ»^۳ نگاه بدان، توجه به بدی‌ها و لغزش‌ها و نادیده گرفتن خوبی‌هاست.»

آری، طبع بدان، نگاه بدبینانه و افشای بدی‌هاست و توان دیدن خوبی‌ها را ندارند. از این‌رو، همیشه بدبین و بدگو هستند و این، در حالی است که آبروریزی، بزرگ‌ترین گناهان است و خداوند افشاگران را لعن کرده و به عذاب دردناک وعده داده است.^۴ امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه ۱۹ سوره نور می‌فرماید: «وظیفه داری اسرار برادر دینی‌ات را بپوشانی؛ هرچند هفتاد گناه از او بینی.»^۵ همچنین امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه مذکور می‌فرماید: «هرکس آنچه را از برادر دینی‌اش دیده و شنیده، فاش کند، مشمول کیفر و عذاب شایعه‌پراکنان است.»^۶

امام موسی بن جعفر علیه السلام نیز فرمود: «كَذِّبُ سَمْعَكَ وَبَصَرَكَ عَنْ أَخِيكَ... وَ لَا تُذِيعَنَّ عَلَيْهِ شَيْئًا تَشِينُهُ بِهِ وَ تَهْدِمُ بِهِ مَرْوَتَهُ»^۷ چشم و گوشت را در افشای مسائل شخصی برادر

۱. تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ص ۴۰۷، ح ۳۷: «ذَوُوا الْعُيُوبِ يُجِئُونَ إِشَاعَةَ مَعَايِبِ النَّاسِ لِيَتَّسِعَ

لَهُمُ الْعُدْرُ فِي مَعَايِبِهِمْ.»

۲. همان، ص ۴۹۳، ح ۱۷: «عَادَةُ اللَّئَامِ وَالْأَغْمَارِ أَذِيَّةُ الْكِرَامِ وَالْأَخْرَارِ.»

۳. ابن ابی‌الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۲۰، ص ۲۶۹.

۴. نور، آیه ۱۹.

۵. کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۲۰۷، ح ۸.

۶. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۵۹۸، ح ۶.

۷. همان، ص ۶۰۹، ح ۴.

دینیات نادیده بگیر... مبادا دست به افشاگری بزنی و حیثیت و شخصیت او را لکه‌دارسازی!»

از آیه فوق و احادیث تفسیری استفاده می‌کنیم که آبرو و شرف انسان‌ها، خیلی مهم است و بر این اساس، نباید دیگران را متهم نموده، اسرار مردم را فاش کرد و آبرو و حیثیت ایشان را به سخره گرفت.

اگر در عصر ما عده‌ای لغزش‌های شخصی افراد را پخش می‌کنند و گاهی آن را رسانه‌ای می‌نمایند و در بیشتر موارد، شایعه‌سازی نموده، بدون توجه به حقیقت امر، حیثیت افراد به‌ویژه خانواده‌ها و شخصیت‌ها را زیر سؤال می‌برند، ریشه آن را باید در کمبود شخصیت و بی‌تقوایی چنین افرادی جست.

راه‌های درمان شایعه‌سازی

برای جلوگیری از شایعه‌سازی و مبارزه با شایعه‌پراکنی، نخست باید ریشه‌ها و عوامل آن را شناسایی کرد و سپس به تناسب انگیزه‌ها و سمپاشی‌ها و غفلت‌ها وارد نبرد فرهنگی شد و شایعه‌سازان را به عقب‌نشینی وادار ساخت. در این نبرد فرهنگی، باید از طریق رسانه‌های جمعی و مراکز فرهنگی و آموزشی و تبلیغی فرهنگ‌سازی نمود و راه‌های نفوذ دشمن و شیطنت آنان را گوشزد کرد و وجدان‌ها را بیدار ساخت تا مردم به دام بدخواهان نیفتند. در اینجا به برخی راه‌های مبارزه با شایعه‌سازی اشاره می‌کنیم:

۱. نقش فرهنگی نظام حکومتی

برای مبارزه با شایعه‌پراکنی، نظام حکومتی بیشترین نقش عملی و فرهنگی را دارد؛ زیرا به سخن علی علیه السلام گرایش فرهنگی مردم به مسئولان حکومتی، بیش از خاندان خودشان می‌باشد.^۱ بنابراین، مسئولان نظام وظیفه دارند به طور صحیح و روشمند با مردم تعامل نمایند و اسرار شخصی آنها را حفظ کنند و در عمل، با شایعه‌سازی مبارزه نمایند و هرگز بر اساس شنیده‌ها سخن نگویند.^۲

۱. ابن شعبه حرانی، *تحف العقول*، ص ۱۴۴: «النَّاسُ بِأَمْرَائِهِمْ أَشْبَهُ مِنْهُمْ بِأَبَائِهِمْ.»

۲. روزنامه کیهان، دوشنبه ۱۳۹۳/۱۱/۶، ص ۴: «اتهام فساد اقتصادی بر اساس شنیده‌ها در نطق معاون اول دولت تدبیر و امید.»

مجلس نهم: شایعه‌سازی؛ آثار و پیامدها ■ ۱۲۷

در منشور حکومتی امام علی علیه السلام در نهج البلاغه تأکید شده است که توده‌های مردم عیوب و اسراری دارند؛ اما مسئول حکومتی نباید آنها را فاش کند^۱ و این‌گونه، فرهنگ جلوگیری از شایعه‌سازی یا شایعه‌پراکنی، در جامعه اسلامی نهادینه شود.

۲. علم‌گرایی و بصیرت‌افزایی

زندگی اجتماعی، در صورتی آرامش‌بخش و شیرین می‌شود که بر اساس صدق و صفا جریان یابد و برخوردهای مردم با تعامل و انعطاف صورت گیرد. بدیهی است که چنین چیزی، به علم و بصیرت نیاز دارد.

قرآن کریم هشدار می‌دهد: هرگز بدون علم و یقین سخن نگویند و سخن کسی را نپذیرید؛^۲ زیرا هرگز ظن و گمان، یقین‌آور نیست؛^۳ به‌ویژه به زعمای ملت و بزرگان حکومت تأکید می‌کند که: فریب گفتار و کردار دشمن را نخورید؛ زیرا بعضی افراد قصد دارند شما را گمراه نمایند.^۴

عدم توجه به علم و بصیرت، باعث شایعه‌سازی و شایعه‌پراکنی می‌شود. انسان بصیر و آگاه، به‌راحتی فریب پیام‌ها و سخنان مسموم دیگران را نمی‌خورد و توجه خود را به ندای آسمانی معطوف می‌دارد که می‌فرماید: «وَ إِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ؛^۵ هرگاه سخنان بیهوده می‌شنوند، از آن روی می‌گردانند.»

۳. تقواگرایی

اگر گفت‌وشنودهای توده‌های مردم براساس دین و تقوا باشد، بیشتر شایعه‌ها تحقق نمی‌یابند؛ زیرا انسان باتقوا، مرزشناس است؛ نه حرف بیجا می‌زند و نه حرف‌وحدایت

---

۱. فیض الاسلام، نهج البلاغه، ص ۹۹۷: «فَإِنَّ فِي النَّاسِ غُيُوبًا الْوَالِي أَحَقُّ مَنْ سَتَرَهَا فَلَا تَكْشِفَنَّ عَمَّا غَابَ عَنْكَ مِنْهَا.»

۲. اسراء، آیه ۳۶: «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ...»

۳. یونس، آیه ۳۶: «وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ.»

۴. نساء، آیه ۱۱۳: «لَهُمْ تَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضْلُوكَ.»

۵. قصص، آیه ۵۵.

بی‌منطق دیگری را می‌پذیرد؛ بلکه با دل و جان باور دارد که خداوند ناظر اعمال اوست و چشمان خیانتکار و سینه‌های کینه‌توز را می‌شناسد.^۱ از این رو، مؤمنان با آبروی دیگران بازی نمی‌کنند و می‌دانند که چنین کاری، با آیین ایمانی اسلام هماهنگی ندارد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «سهل‌ترین راه خروج از ایمان، این است که کسی دیگری را رصد کند تا لغزش‌های او را برای دیگران افشا نماید.»^۲

۴. برخورد کیفی

در اسلام، برخورد با متخلف بستگی به نوع تخلف مجرم دارد؛ اگر او قابل انعطاف و اصلاح باشد، از طریق فرهنگی و نصیحت‌کردن، او را اصلاح و تربیت می‌نمایند؛ ولی چنانچه از گروه منافقان یا بیماردلان و یا فتنه‌انگیزان شایعه‌ساز باشد و برخوردهای فکری و فرهنگی کارساز نگردد، قرآن یادآور می‌شود که نظام حکومتی می‌تواند درباره او تصمیم لازم را بگیرد و حتی شخص مجرم را به اعدام محکوم نماید.^۳

خلاصه اینکه راه درمان شایعه‌سازان، شناختن انگیزه‌های شایعه‌پراکنی، و سپس اصلاح همان انگیزه‌هاست.

اگرچه افشاگری کاری ناپسند و بیشتر مواردش حرام است، ولی هوشیاری در برابر توطئه‌های سیاسی و اجتماعی و اقتصادی و مبارزه با آنان، امری واجب و مقوله دیگری است که از بحث ما جداست. بنابراین، مسائل امنیتی و اطلاعاتی کشور و جامعه، حساب جداگانه‌ای دارد که از قلمرو موضوع این نوشتار، خارج است.

۱. غافر، آیه ۱۹: «يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ.»

۲. حرّ عاملی، *وسائل الشیعه*، ج ۸، ص ۵۹۵، ح ۴: «أَدْنَىٰ مَا يَخْرُجُ بِهِ الرَّجُلُ مِنَ الْإِيمَانِ أَنْ يُؤَاخِي الرَّجُلَ الرَّجُلَ عَلَىٰ دِينِهِ فَيُحْصِي عَلَيْهِ عَثْرَاتِهِ وَزَلَّاتِهِ لِيُعِيرَهُ بِهَا يَوْمًا مَا.»

۳. احزاب، آیه ۶۰ - ۶۱: «لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِبَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا * مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا تَقِفُوا أَخَذُوا وَقَتُلُوا تَقْتِيلًا.»